Максим Яременко

ПАМ'ЯТЬ ПРО ГАЛШКУ ГУЛЕВИЧІВНУ В КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ У XVIII СТОЛІТТІ: ПРИГАДУВАННЯ ЧИ ВИГАДУВАННЯ?

У статті аналізується, як пам'ятали Галшку Гулевичівнуу Києво-Могилянській академії у XVIII ст. На думку автора, вивчення цього питання допоможе у розв'язанні проблеми, що останнім часом піднімається істориками, про автентичність чи підробку дарчої 1615р. У дослідженні показано контексти появи першої згадки про шляхтянку як фундаторку «шкіл», а також зроблено спробу прослідкувати долю випису дарчої.

Безпосереднім поштовхом до написання цієї статті стали дві публікації Тетяни Лютої про дарчу Галшки Гулевичівни Богоявленському братству. У першій з них дослідниця проаналізувала історію потрапляння тексту документа під приціл науковців та його публікації. Висловивши низку слушних, а також спірних тез, авторка акцентувала увагу на тому, що жоден із дослідників, котрі вивчали текст документа (а така честь належить лише історикам XIX ст.), не працював з оригіналом дарчої, а її оприлюднення кілька разів було зроблено за копією, надісланою у 1770-х роках із Братського монастиря в Синод, чи копією із синодальної копії, зробленою митрополитом Євгенієм (Болховітіновим) та привезеною до Києва [1].

У другій розвідці, що логічно продовжує першу, Тетяна Люта звернулася до порівняння трьох відомих їй копій Галшчиної дарчої XVIII-XIX ст., дипломатичного аналізу документа, осіб, причетних до акту дарування, та контексту його постання. Власне останній, охарактеризований як «більш, ніж насичений драматичними подробицями», на думку дослідниці, «примушує поглянути принаймні критично на риторику дарчої та її призначення» [2].

Аналізуючи, умовно кажучи, «народження» документа та його «воскресіння» в науці, авторка залишила поза увагою півтора століття, в які дарча мала функціонувати, залишаючи сліди. Простеження цих слідів, на мою думку, допоможе наблизитися до розв'язання питання про оригінальність чи підробку акта.

---

[1] Люта Т. *Дарча Галшки Гулевичівни Київському братству: історіографічний аспект* // Київська Академія. Вип. 4. 2007. С. 20–30.

[2] Люта Т. *Дарча Галшки Гулевичівни Київському братству: джерела, інтерпретації, актори* // Там само. Вип. 5. 2008. С. 6–21.

© *Максим Яременко*, 2009

Як відомо, історики наразі не знають не лише оригіналу, а й копій Галшчиної дарчої XVII ст. Не пробували вонитакожз'ясувати, як пам'ятали і чи пам'ятали про Гулевичівну в Академії? Саме на останнє запитання я й спробую дати відповідь нижче. Однак моє дослідження хронологічно охоплюватиме лише XVIII ст. — час, з якого збереглися копії документа. Забігаючи наперед, зазначу, що необгрунтовані гучні слова із популярної могилянської історії про те, що «у старій Києво-Могилянській Академії свято зберігали пам'ять про її засновницю», «щороку в день її іменин 22 грудня, тобто в день св. Анни (імя Галшка тривалий час трактувалося як Анна), поминали Галшку Гулевичівну», заодно вирішуючи «в цей день на зібраннях академічної корпорації [...] найголовніші академічні справи» [3], щонайменше потребує детальних хронологічних уточнень. Джерела, натомість, пропонують не такий лінійний погляд на пам'ять у Київських Атенах про заснування «шкіл» та долучених до цього осіб.

***

Із XVIII ст. до послуг тих, хто намагається дослідити бачення могилянською корпорацією власного минулого, дійшло кілька складених у стінах Академії історичних довідок, написаних, зокрема, і з використанням архівних матеріалів навчального закладу та Братського Богоявленського монастиря. Їх появу спричинили не власні намагання зануритися у витоки, а розпорядження Синоду, що потребував тієї чи тієї інформації. На думку відомого дослідника могилянської історії Степана Голубєва, вперше питання про час заснування Академія пробувала вирішити у 1765 р. [4] Однак тут професор помилявся: є й раніші відповіді на нього.

Перше відоме звернення могилянської корпорації до власної історії датується кінцем 1739 р., коли, згідно із синодальним указом від 4 грудня, належало зібрати і надіслати відомості про школи при єпархіях, зокрема й вказати, коли та ким вони були заведені. Вже 5 січня 1740 р. київському архієпископу Рафаїлу (Заборовському) з Академії за підписом ректора та префекта подали «о фундацій школъ такъ еллино-грєчєскихъ якъ и латинскихъ от коихъ врємєнъ и кимъ ѡны завєдєны въ єпархіи Кѵєвской извѣстіє». За словами укла-

[3] Хижняк З. І., Маньківський В. К. *Історія Києво-Могилянської академії.* К., 2003. С. 25. Щорічне святкування у грудні свята Зачаття св. Анни, найімовірніше, пов'язувалося з особливим пошануванням в Академії Богородиці. Зокрема на території закладу діяв Благовіщенський храм, при якому гуртувалася спудейська конгрегація. Анна ж, як відомо, є матір'ю Марії, яка зачала її після багатолітнього безпліддя. Більше того, у відомих реєстрах витрат конгрегаційної скарбниці 1752–1753 рр., що згадують про відзначення Зачатського свята, немає навіть натяку на Галшку (див.: *Києво-Могилянська академія кін. XVII – поч. XVIII ст.: повсякденна історія.* Збірник документів. К., 2005. С. 166–167. № 106).

[4] Ульяновський В. І. *Двічі професор: Степан Голубєв в університетському та академічному контекстах.* К., 2007. С. 224.

дачів, при написанні довідки була «учинєнна справка зъ крѣпостъмы нашогѡ Кνєво-Братскогѡ монастира о фундаціи школъ єллино-греческихъ и латинских», а також, як видно із тексту, для підтвердження не надто давньої історії залучалися свідчення очевидців, приміром, в аргументації щодо викладання грецької мови:

> ...єллино-грєчєскоє учєніє и прєжнихъ врємєнъ, а імєнно въ 1711мъ году дѣйствитєлно производилосъ въ Академії Кνєвской ибо въ ономъ году въ живихъ обрѣтающійся нашого Кνєво-Братскогѡ монастира ієромонах Кипріанъ Пясєцкій єллино-грєчєского язика зъучалъся под учитєлємъ имєни єго нєупомнит, о чомъ онъ ієромонах Кипріянъ, такожъ и иєромонах Афанасій Сокалскій нашєго ж Кνєво-Братского мнстря въ соборѣ свѣдитєлствовали [5].

Загалом же екскурс у минуле видавався безхитрісним і занадто пунктирним: «школи» були заведені у Київській єпархії 1631 р. Петром Могилою у Печерському монастирі при Троїцькій Больницькій церкві, про що свідчить його добровільний запис. Затим їх перенесли у Братський монастир між 1632-м та 1633 р., як можна довідатися з універсалу гетьмана Петражицького та з підтвердження короля Міхала Вишневецького від 10 жовтня 1670 р. «Извѣстіє» супроводжувалося копіями запису Могилиної обіцянки фундувати школи, даної у Львові в Успенському храмі, універсалу Петражицького, королівського привілею та грамот Іоанна і Петра Олексійовичів [6]. Отож, як бачимо, у 1740 р. Могилянська академія не виводила свого початку від Галшчиного дару. Більше того, ні її упису, ні самої шляхтянки професори не згадували.

Наступна виявлена «історія із середини» навчального закладу писалася у 1765 р., і саме її аналізував Голубєв. Нижче зупинюся на згаданій відомості і я, заздалегідь зазначивши, що до того часу продовжувала існувати версія могилянського минулого, викладена у 1740 р., про що свідчать наступні безпосередні та опосередковані вказівки.

Петра Могилу як засновника київського «училища» називав у своїй проповіді на вшанування пам'яті ієрарха (його ім'я, на противагу Галшчиному, схоже, таки урочисто згадували в Академії щороку від часу смерті) 31 грудня 1754 р. один із найвідоміших могилянських вихованців XVIII ст., а згодом київський ректор і преосвященний Самуїл Миславський:

> Еще едино самое знатнейшее его домостроительства дело остается, то есть, как то сей прозорливый церкви Божия строитель о будущем разсуждал. Он, ведая себе быти человека смертного и опасаясь, дабы по смерти его народ

[5] Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [далі — ІР НБУВ]. Ф. 160, спр. 185—228. Арк. 32—32 зв.

[6] Там само. Арк. 29—40 зв. Див. також частково опубліковані донесення: *Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии.* К., 1905. Отделение 2 (1721—1795 гг.). Т. 2 (1751—1762 гг.). С. 447—450. NCXXXVIII.

не погрузился паки в прежнее невежество [7], вздумал воздвигнуть училище и оное различными книгами обогатить, и сие с тем намерением, дабы по крайней мере дети или внуки тогдашняго народа, ежели отцы их не пребудут тверды в вере, могли заблуждение познать и на путь истинного познания прийти. Се то есть особевный знак домостроительства его! Се то благоразсудного и прозорливого эконома дело [8].

Вартий уваги факт — саме за управління «школами» Миславського в їхніх стінах зрине ім'я Гулевичівни біля витоків історії Академії. Але про це далі.

Ще одне свідчення, що може кваліфікуватися як безпосереднє, про незнання у київському навчальному закладі жінки-шляхтянки у ролі його засновниці почерпуємо у Григорія Андрійовича Полетики. Колишній вихованець Академії (1737—1745 рр.) під час служби перекладачем у Синоді (1748—1764 рр.) написав статтю «О начале, возобновлении и распространении учения и училищ в России и нынешнем оных состоянии», яку, втім, тоді не надрукували, як планувалося, через критику Ломоносова [9]. Матеріали про Alma Mater Полетика збирав безпосередньо у Києві, про що свідчить його лист 1758 р. до лаврського архімандрита з проханням надіслати інформацію про надані Петру Могилі привілеї на «школи» тощо [10]. У статті опісля нотаток про заснування шкіл князями Володимиром та Ярославом, Григорій Андрійович переходив до значно пізніших часів:

...место, в котором положено начало христианской вере и учениям, послужило также и к возобновлению оных. Я думаю, что всяк чрез оное разумеет город Киев, в котором в начале прошедшего века учреждено было первое училище.

Попри введення тексту Полетики до наукового обігу, до нього, за моїми спостереженями, могилянські дослідники зверталися та звертаються не надто часто, тому дозволю собі розлогу цитату (однак без підрядкових зазначень про діяння не пов'язаних із темою згаданих у ній осіб), аби словами автора передати тодішнє знання про перипетії створення «первого училища»:

---

[7] Самуїл Миславський перед цим зазначав, що до Могили «был наш народ [...] очень груб и вовся густым мраком невежества помрачен, в науках мало сведущ, Священное Писание неизвестно было ему, суетным преданиеям совершенно предавался, в вещественных обрядах силу спасения наипаче полагал. Прибавим же к сему и то, что в учителях был тогда недостаток крайний, некому было его от адской стремнины отвращать [...]». (*«Слово»* у супроводі великої передмови Голубєва про проповідництво його автора див. у: Голубев С. Т. *Память митрополита Петра Могилы в Киевской Академии 31 декабря 1754 года (К истории русского проповедничества за вторую половину XVIII столетия)* // Труды Киевской духовной академии [далі — ТКДА]. 1910, № 12. С. 628—684; цит. уривок. — С. 682—683).

[8] Там само. С. 683—684.

[9] Лазаревский Ал. *Отрывки из семейного архива Полетик* // Киевская старина [далі — КС]. 1891, № 4. С. 99—101.

[10] Записку Полетики у супроводі коментаря Лазаревського див. у: Лазаревский Ал. *Записка Г. А. Полетики о начале Киевской Академии* // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. 1896, кн. 11. Отд. III: Материалы. С. 46—59; лист до архімандрита. — С. 47—48.

1620 год назначен был для сего славного и полезного предприятия. В оном все обстоятельства способствовали к возстановлению отверженных наук. Польским королем был тогда Сигизмунд Третий, особливый любитель и защититель российского народа и козаков, что являют многие его данные им привилегии, а в Малой России два главнейшие начальники были к сему предводителями: первый — гетман Петр Конашевич Сагайдачный, который не меньше разумом, как храбрыми своими и великими делами в истории себя прославил; другой — киевский митрополит Петр Могила, муж учением, святостию жития и изданными в пользу церкви сочинениями и книгами столько же известен, сколько и знатностию рода, последуя правам и вольностям российского народа, который по силе узаконений Королевства Польского во всех своих учреждениях имел те же преимущества и свободу, что и народ польский, а сверх того, получивши дозволение от короля, они первые основатели находящемуся в Киеве на Подоле Братскому монастырю и учрежденным при оном школам, употребив на то свои труды и иждивение и исправив на содержание оных королевскую привилегию, а им последовали уже и другие [11].

Зрештою, до висновків про функціонування до 1760-х рр. версії могилянського минулого зразка 1740 р. підштовхує інформація з однієї рукописної книги, виконаної різними почерками, у своїй переважній більшості у XVIII ст. Манускрипт, що є своєрідним довідником з історії та сучасного Православної церкви на теренах Російської імперії, містить інформацію про єпархії, владик, собори, монастирі, настоятелів etc. Рукопис у XIX — на початку XX ст. зберігався в бібліотеці Києво-Софійського собору, куди надійшов від митрополита Євгенія (Болховітінова) (1822—1837 рр.) [12]. Отже, найвірогідніше, до відомого поціновувача старовини книга потрапила перед останнім, київським, періодом його життя, цілком можливо — у Петербурзі, де від 1799 р. упродовж трьох років Євгеній був префектом Олександро-Невської академії, або ж за його єпископства в одній з російських єпархій — Новгородській (був вікарієм), Вологодській, Калузькій чи Псковській [13]. Беручи до уваги, що у XVIII ст., понадто до 1760-х років, у Росії перебувало чимало українських «учительних» ченців на головних послушаннях при катедрах та в обителях, з певною долею вірогідності можна твердити про укладення манускрипта колишніми могилянськими вихованцями. Беручи до уваги некиївське походження рукопису, припускаю, що, принаймні, він фіксував достатньо відому та, сказати б, загальнопоширену (звісно, в певних колах) інформацію, тобто принаймні ту, яка повідомлялася Синоду.

У книзі-довіднику є розділ «Ѡб академіяхъ Кіевской и Московской», написаний 1758 р. У ньому про перший навчальний заклад сказано, що «Академія Кіевская въ Кіево-Братском мнстирѣ осно-

[11] Там само. С. 53-55.

[12] Петров Н. И. *Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве.* Вып. 3; *Библиотека Киево-Софийского собора.* М., 1904. С. 133.

[13] Ананьева Т. *«Читайте для познания Киева...»* // Болховітінов Євгеній, митрополит. *Вибрані праці з історії Києва.* К., 1995. С. 12—13.

ванна митрополитом кіевскимъ Петромъ Могилою съ 1630 за царя Михаїла Ѳеодоровича». Першим ректором навчального закладу названий засновник Петро (Могила) [14].

Наступна відома репліка могилянської корпорації про власну історію датується 1765—1766 рр., і саме її детально аналізував професор Голубєв. Отримавши 1765 р. указ Київськоїдуховної консисторії від 10 січня про потребу надати інформацію стосовно заснування Братської обителі, Академія надіслала у березні 1766 р. за підписом тогочасного ректора Самуїла відомість про монастир та навчальний заклад. У ній ішлося про існування чернечого осередку «в ведомстви» Константинопольського патріарха зі школою вже у 1615 р. Як доказ робилася відсилка до «выписи подлинной урядовой земских киевских книг, в Киево-Братско-училищном монастыре имеющейся». У виписі якраз і йшлося про надання двору Галшкою Гулевичівною на обитель та школи. Однак далі зазначалося, що,

> ...как из некоторых обстоятельств разсуждать можно, [...] оной монастырь с школою заложен в 1588 году, когда Иеремия архиепископ Константиня града и вселенский патриярх был в России, для поставления перваго патриярха на Москву [15].

Вже неодноразово згадуваний Степан Голубев спеціально розглядав можливість заснування навчального закладу у 1588—1589 рр., детально аналізуючи наведений уривок і слушно спростовуючи аргументи прихильників версії давнього існування «шкіл» [16]. А от на появу імені Галшки він уваги не звернув, вочевидь, не знаючи попередніх «історій». Оминув коментарем згадку про фундаторку й інший історик Київських Атен Микола Петров. Утім, його позиція потребує спеціальних пояснень дослідників життя й творчості вченого (як, зрештою, і деякі інші факти з його наукової діяльності). Річ у тім, що професор Петров, на противагу колезі Голубєву, знав, що від занурень в історію могилянськими інтелектуалами у 1765—1766 рр. залишився не лише біловий варіант відомості про Alma Mater. Була ще й складена у 1765 р. чернетка (чи, краще сказати, — чернетки) відомостей про Київську академію, її ректорів та викладачів, яку Микола Іванович долучив як додаток до своєї книги про

[14] ІР НБУВ. Ф. 312, спр. 384 (384/182с). Арк. 45 зв. Датування написання розділу встановлюється досить легко: перелік могилянських ректорів та зазначення про заснування Академії виконані тим самим почерком і чорнилом, що й попередні та наступні записи києво-печерських, троїце-сергієвих, олександро-невських, володимиро-рождественських, чудівських настоятелів та московських ректорів. Усі реєстри доведені лише до 1758 р., а в одному зі списків 1758 рік прямо названий «нинішнім», себто теперішнім, нині триваючим (див.: Там само. Арк. 42—45, 47).

[15] *Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии.* К., 1906. Отделение 2 (1721—1795 гг.). Т 3: *Царствование Екатерины II (1762—1795 гг.). Киевский митрополит Арсений Могилянский (до 1770 г.)* [далі — *АиД*]. С. 243—242. № XXVI.

[16] Голубев С. *История Киевской духовной академии.* Выпуск первый: *Период до-могилянский.* К., 1886. С. 1—118.

навчальний заклад удругій половині XVII ст. [17] Публікуючи ж пізніше остаточний варіант історичної довідки у другому відділенні ***«Актов и документов»,*** упорядник також згадав про початкову версію, однак включив до тому лише частину інформації з неї без фраз про заснування [18]. А втім, Петров ніяк не коментував однієї фактичної розбіжності між двома текстами. У чернетці цілком інакше згадано про заснування навчального закладу:

> Монастыръ Богоявлєнія Господня Братскіи Кієвскій. Въ нємъ училища или школы основалъ славный Войска Запорожского гетманъ Петръ Конашевичъ Сагайдачный. Онъ же пєрвій обновителъ и монастыря Братского Кієвского ижє созда въ немъ цєрковъ Богоявлєнія Гспдня, въ нєй же и самъ по многихъ побѣдахъ по прєставлєній своємъ погребєнъ року 1622 априля 10 д. Во врємя основанія тѣхъ школъ монастыря тамъ нє было, а было толко братство, то єстъ такоє мѣсто, гдѣ могли житъ свѣтскій и духовный люди, приходящій для учєнія.

Затим на кін виходив Петро (Могила), який «быстъ фундаторъ монастыря Братского Кієвского и при немъ основалъ и построилъ школы» [19].

Окрім явного компонування не зовсім зрозуміло пов'язаних між собою старих та нових фактів, тексти, виконані різними почерками, засвідчують, що в Академії активно дошукувалися власного початку: цитованому уривку передує аркуш, де наведена цілковито протилежна «традиційно» відома інформація, у якій взагалі не згадується Сагайдачний: «Академія Кієвская въ Кієво-Братскомъ монастырѣ основана митрополитомъ кієвскимъ Пєтромъ Могилою [в] 1630 [г] за царя Михайла ѳєодоровича» [20]. Увага до витоків на цей раз засвідчувалася також прискіпливішою «джерельною» роботою. Укладачі, зокрема, задекларували, що в описі тих чи тих сюжетів використали поменник Братського монастиря (для залучення інформації про «засновника» і обновителя Сагайдачного), книгу Йоаникія Ґалятовського ***«Fundamenta na ktorych lacinnicy iedność Rusi z Rzymem funduja»*** (Чернігів, 1683) (про заснування під Уздихальницею єзуїтського колегіуму та суперечку між двома закладами), єпископські, зокрема Лазаря (Барановича), грамоти (при укладенні списків ректорів та викладачів) [21].

Ще одна недатована чернетка академічної історії дає змогу так само говорити про напружені намагання київських професорів описати виникнення навчального закладу. Документ являє собою реда-

---

[17] Петров Н. И. *Киевская академия во второй половине XVII века.* К., 1895. С. 129–135 (приложение II).

[18] *АиД.* С. 253–265. № XXVI.

[19] ІР НБУВ. Ф. 160, спр. 1406. Арк. 3. Копію XIX ст. цього самого документа (із незначними технічними помилками) зі слідами опрацювання Петровим та його рукою див.: Там само, спр. 185–228. Арк. 104–111.

[20] Там само, спр. 1406. Арк. 1. На правому полі навпроти рукою Петрова олівцем проставлено: «1765?». Цілком погоджуюся з таким датуванням: уся наступна інформація про викладачів не сягає вище цього року (див.: Там само. Арк. 5–38).

[21] Там само. Арк. 2–3 зв.

говані різними почерками замітки про минуле «шкіл», що починалося 1588 р. і вже передбачало дієву участь Галшки у заснуванні в 1615 р. Вірогідно, що ця чернетка була одним із завершальних кроків перед появою білової «історії» 1766 р. У ній перелік ректорів однією рукою доведений до 1766 р., а останнім згадується Тарасій (1768—1774), чиє ім'я дописане вже четвертим почерком. У згаданій чернетці, зокрема, написано, але закреслено інформацію про Могилу і Сагайдачного як фундаторів. Додавання ще одного, останнього, настоятельського імені вказує на опрацювання матеріалів у 1770-хрр., вочевидь, під час складання довідки 1773—1774 років, про яку піде мова нижче. Згадка засновника-гетьмана свідчить про послуговування тоді саме текстами 1765 р., однак встановити, залучалися матеріали минулого десятиліття чи пізніші списки з них, до кінця не вдається. Тим самим почерком, що й усі нотатки, а не іншою рукою, яка робила (не виключено — значно пізніше) правки, додано кілька уточнень про «джерельну базу» «історії», що не декларувалася у чистовому варіанті. Так, інформацію про константинопольського патріарха Єремію надала «рукописная історія Нєстора», про події 1620—1621 рр. — «записка старинная такая» та нотатки у рукописній книзі Софійської бібліотеки, а факти про братського настоятеля Тарасія Земку укладач(і) «виловлювали» із ***«Лексикона»*** Памва Беринди і ***«Тератургіми»*** Афанасія Кальнофойського [22].

Цікаво, що збереглися ще дві копії XVIII ст. зі згадкою про заснування київських «училищ» Сагайдачним, а затим Могилою, які були покреслені та поправлені. Нині вони входять до однієї архівної справи. Долучені до фраз про фундаторів переліки ректорів, доведені у першому випадку до середини 1750-х рр., а у другому — до першої половини 1760-х рр. [23], зайвий раз засвідчують напружене писання власної історії у 1765—1766 рр. (найвірогідніше, у першій чернетці реєстр могилянських «начальників» виконали не у 1750-х рр., а попросту не дописали, бо сама копія нагадує решту чернеток, виконаних у середині наступного десятиліття). Отож, окрім остаточного «ізвєстія» 1766 р., маємо ще два попередні варіанти, які достатньо впевнено датуються 1765 р. і не містять згадки про Галшку, та два ідентичні їм тексти, один з яких писався не раніше 1750-х рр. (а радше — у тому ж таки 1765 р.), а другий напевне дописувався у 1770-х.

У біловому варіанті 1766 р. історична довідка вийшла, зрештою, стрункою і остаточно узгодженою: фундаторкою «шкіл» назвали Галшку Гулевичівну, хоча й припустили — без точної вказівки на джерело («как из некоторых обстоятельств разсуждать можно») — їх функціонування з 1588 р., Сагайдачному відвели роль відбудовника церкви та братського дому, а Петру (Могилі) — засновника пе-

[22] Там само. Ф. 301, спр. 221 п., т. 3. Арк. 298—316.

[23] Там само. Ф. 160, спр. 844. Арк. 69, 73.

черської школи (що за дозволом запорозького гетьмана Івана Петражицького була перенесена 1631 р. на Поділ), старшого брата, наглядача, опікуна та захисника нового закладу. Документальними свідченнями подальшої історії слугувала додана інформація про королівські привілеї та царські грамоти, що розпочиналася викладом змісту привілею Зигмунта III 1629 р.[24] Через два роки, викладаючи потреби навчального закладу у пунктах до Законодавчої Катерининської комісії, київська церковна еліта знову твердила, хоча й без деталізації та вказівки імен, що

> ...начало киевских училищ или школ, при Киево-Братском Богоявленском монастыре учрежденных, простирается давностию своею выше 1615 года, как урядовая подлинная выпись из земских киевских книг, в оном монастыре имеющаяся, доказывает [25].

Остаточний варіант історії виникнення «шкіл» відтоді прижився не лише в самій Академії, а й у працях дослідників могилянської історії наступних століть. Вже менше ніж за десятиліття відомість 1766 р. майже дослівно лягла в основу статті «О киевских училищах», надрукованої 1773 р. в Петербурзі в ***«Старине и новизне»*** [26]. Того ж таки року до власної історії, вкотре через вище розпорядження, звернулися і в Києві.

У 1773 р. київський митрополит просив Синод про дозвіл витрачати на потреби навчального закладу половину «кошелькових» грошей — коштів, що збиралися по єпархії на церкви її закордонної частини на території Речі Посполитої. Синод перед прийняттям ухвали вирішив детально з'ясувати все про Київські Атени: коли заснований «училищний» монастир, за яких обставин, які угіддя має обитель, а які Академія, як діляться між ними прибутки, а також просив надіслати копії універсалів та грамот на землеволодіння. Відповіддю стала чергова історична довідка, складена у «школах» 1774 р. за підписами професора філософії та богоявленського намісника. У ній зазначалося, шо:

> ...изъ выписи подлинной урядовой земскихъ кієвскихъ книгъ, въ Кієво-Братско-училищномъ мнстырѣ имѣющейся [...], значится, что Кієво-Братскій мнстыръ и школы имѣютъ своє начало и основаніє от 1615 года изъ слѣдующей надачи, какъ того жъ года ѡктября 15 д Галшка (Анна) Гулєвичовна, жєна Стєфана Лозки, маршалка мозырского, будучи урожденна и воспитана въ православной восточныя Церквы вѣрѣ, по усєрдію и ревности [...] собствєнный свой дворъ сѡ всєю усадъбою и со всѣми приналєжностьми ѡнаго надала [...] [27].

[24] *АиД.* С. 243–248. № XXVI.

[25] Пункты от Киевской епархии // *Сборник императорского Русского исторического общества.* Т. 43. СПб., 1885. С. 527.

[26] Порівняння двох текстів див. у: Голубев С. *История Киевской духовной академии.* Выпуск первый: *Период до-могилянский.* С. 58–60.

[27] Центральний державний історичний архів України у м. Києві [далі — ЦДІАК України]. Ф. 168, оп. 2, спр. 6. Арк. 1. Одна з кількох копій XIX чи початку XX ст.: ІР НБУВ. Ф. 312, спр. 445/179с. Арк. 69. Інша копія: Там само. Ф. 301, спр. 220п. Арк. 2–9 зв., 67–72.

Відомість 1773—1774 рр. цікавасвоїми критичними нотками щодо версії про фундування шкіл під час проїзду через Україну Константинопольського патріарха Єремії у 1588 р., на що звернув свого часу увагу Голубєв:

> ...что жъ нѣкоторые догадкою только утверждаютъ, якобы Братскій мнстыръ съ церковію, школою и прочимъ отъ 1588 году, когда патріархъ константинополский Іеремѣя пріездилъ въ Россійскую землю, начало своє взялъ, а потомъ по разнымъ случаямъ разорєнъ бывши, паки гєтманомъ Петромъ Конашєвичємъ Сагайдачнымъ возобновлєн, то о томъ увѣрится нѣт из чего. А совєршеннѣє видѣт можно такъ по грамотѣ святѣйшаго кѵръ Паисія, патріарха ієрусалимского, 1649 года маія 23 данной под № 6, въ которой поминаєтся, что оной гетман Пєтръ Канашєвичъ Сагайдачный съ прочими христолюбцами по благословєнію поминаємого патріарха ієрусалимского кѵръ Феофана нє разоренную возобновилъ, но вновъ своимъ иждивеніємъ церковъ и обитєль Братскую Богоявлєнскую воздвиг [28].

Критичні зауваження 1770-хрр., проте, залишилися без уваги в наступному десятилітті. «Краткое историческое известие», укладене професорами у 1781 р., повторювало початкову історію Академії слідом за довідкою 1766 р. — з тією лише різницею, що закладення монастиря датувалося не 1588-м, а 1589 р. Інформація про Галшку була ідентичною [29].

Ще через два десятиліття окреслена схема уточнювалася в дрібних деталях, однак не мінялася концептуально. Так, у рукописному збірнику, виконаному рукою Іринея (Фальковського), вихованця та професора Могилянської академії, а також бібліофіла і колекціонера книг [30], що зберігався у бібліотеці Софійського собору, був уміщений, зокрема, «Киевский месяцеслов налето от Рождества Христова 1800-е». У ньому в розділі «Краткое историческое известие о Киевской Академии» владика не відмовлявся ні від версії про заснування «шкіл» у 1588 р., ні від ролі Галшки як фундаторки. Відтак, Іриней пробував логічно пояснити і узгодити ці два факти: за його припущенням, ішлося про різні місця, на яких функціонували обитель і навчальний заклад у різний час:

> Первое учреждение киевских училищ вместе с Братским Богоявленским монастырем некоторые, заключая из разных обстоятельств, полагают в 1588 году, когда константинопольский патриарх Иеремия был в России для постановления перваго патриярха Иова в Москве. Но оному монастырю с училищами надлежало быть на другом месте, а не на нынешнем, ибо из подлинной урядной выписи земских киевских книг, которая находилась при

[28] ЦДІАК України. Ф. 168, оп. 2, спр. 6. Арк. 1 зв.—2; Голубев С. *История Киевской духовной академии.* Выпуск первый: *Период до-могилянский.* С. 4—5.

[29] ЦДІАК України. Ф. 127, оп. 1020, спр. 5015. Арк. 29—32 зв. Див. також історичне «ізвєстіє» про Академію приблизно 1800 р., оповідь про заснування закладу якого веде родовід від довідки 1766 р.: Акты и документы, относящіеся к истории Киевской академии. К., 1910. Отделение III (1796—1869 гг.). Т. 1 *(1796—1803 гг.).* — С. 223—227. № LXXIII.

[30] Фактографічні штрихи до книголюбства владики Іринея див.: Ульяновський В., Кошіль О. *Старожитня бібліотека Михайлівського Золотоверхого монастиря (спроба реконструкції кириличної збірки).* К., 2008. С. 63—72.

бывшем Братском монастыре, можно знать совершенно, что в 1615 году последовала от Гальшки Гугулевичевны [sic!] то есть Анны, Гугулевичевой дочери, жены Стефана Лозки, маршалка мозирскаго, надача собственного ея двора, состоявшого в Киеве, на училищный Братский монастырь, который тогда уже назывался ставропигияльным патрияршим, и что оный двор того же года отдан в совершенное владение священномонаху Исаии Купинскому и протчим братиям. На сем новонаданном месте в 5 лет почти выстроен монастырь, училище для детей шляхетских и мещанских, и гостинница ради странныхдуховных православной греческой Церкви [31].

Окрім узгодження двох версій заснування навчального закладу, Іриней (Фальковський) запропонував інше датування початку їх функціонування — 1620 р., виходячи із згадки про освячення новобудов єрусалимським патріархом Феофаном у той час [32].

Зрештою, ще одне «Известие кокое было Академии Киевской начало, когда и кем заведено, по каким грамотам, привилегиям и указам, и под каким названием», виконане почерком кінця XVIII ст., так само ілюструє приживання елементів схеми могилянської історії зразка 1766 р., хоча й розбавленої впливами нової історичної літератури. Відштовхуючись від ***«Истории российской»*** Щербатова, невідомий укладач стверджував, що «училища» заснував після хрещення у 989 р. ще князь Володимир Святославич, а поширив Ярослав Володимирович. Вже затим зазначалося про закладення Братського монастиря і шкіл у 1588 р. та їх перебування у відомстві константинопольського патріарха в 1615 р. Цікаво, що у цій «історії» автор не згадує імені Галшки та детально не розводиться про «подлінний випис» [33].

Отже, як прослідковано вище, ім'я Галшки починає у XVIII ст. пов'язуватися з київськими «школами» лише від 1766 р. (до речі, тоді ж воно помилково пояснюється як «Анна»). Не беруся твердити, чи знали/пам'ятали про зв'язок навчального закладу з особою Галшки у попередньому столітті. Наскільки мені відомо, це перше їх взаємопов'язування. Безсумнівним, проте, є факт, що 1765 р. у Києво-Могилянській академії активно шукали власне коріння. Результатом осягнення минулого могли бути як віднайдення нових невідомих матеріалів про першопочаток, як-от «подлінного упису» Галшки Гулевичівни, так і їх вигадування. На користь другого припущення свідчать ще два непрямі аргументи.

Перший доказ того, що ніякої виписки із судових книг про подарунок Гулевичівни Братській обителі та Академії принаймні до

[31] ІР НБУВ. Ф. 312, спр. 15 (15/378с). Арк. 53.

[32] Там само. Двома роками раніше, у складеному Іринеєм «Київському місяцеслові» на 1798 р., Фальковський пропонував датувати пам'ятні події від заснування Академії. Передбачалося, що відтоді минуло 178 років, себто датою заснування так само проголошувався 1620 р. (див. у: Голубев С. *История Киевской духовной академии.* Выпуск первый: *Период до-могилянский.* С. 5). Щоправда, цей факт Голубєв використовує як доказ критичного ставлення Іринея до версії про заснування «шкіл» у 1588 р. Як бачимо із місяцеслова на 1800 р., дослідник дещо неточно оцінив критичну налаштованість Фальковського).

[33] ІР НБУВ. Ф. 28, спр. 1109. Арк. 1–2 зв.

1740 р. не було, можна виводити зі згадок в історичному «ізвєстії» того самого року про використання для його укладення монастирських «кріпостей». Важко уявити, що документи на земельну власність, які береглися чернечими осередками як зіниця ока, та ще й в умовах постійних багаторічних майнових суперечок [34], складали осердя тогочасних монастирських архівів, були спочатку невідомі, а потім раптово «віднайдені» через два десятиліття, як це сталося з виписом про Галшчину фундацію. Тут навряд чи може слугувати доказом припущення про можливість роздільного зберігання документів, адже в тогочасній практиці архіви розміщувалися не роздільно, частинами, а компактно в одному місці.

Другий доказ підказують чернеткові нотатки 1765 р., а саме — посилання на поменник як джерело інформації про заснування шкіл Петром Конашевичем-Сагайдачним. Без відповіді залишається питання, чому таке специфічне джерело, як монастирський поменник, що мало фіксувати усіх жертводавців, а тим паче засновників, нічого не повідомляло про Галшку, якщо та надала, коли вірити академічним довідкам другої половини XVIII ст., садибу обителі й школам? Щоправда, тут може бути більш-менш вірогідна відповідь, базована на припущенні, що якимось чином загинув первісний синодик, а про Сагайдачного йшлося у пізнішому поменнику. Однак, чи могли б у такому випадку в обителі забути про справи п'ятилітньої давнини і по пам'яті не перенести у новозаведену поминальну книгу імені жертводавиці? Така ситуація, принаймні з огляду на відому тогочасну практику ведення поменників, зокрема київських, коли у нові екземпляри переносили роди благодійників із попередніх зношених синодиків, навіть якщо ті вже багато десятиліть не сповідували православ'я, видається малоймовірною. Логічніше твердити, але також лише на рівні припущення, що у поменнику чомусь фіксувалися лише фундатори й жертводавці храму.

Цілком природно постає питання про спонуки до пошуку в середині 1760-х рр. могилянськими інтелектуалами точки відліку власної історії. Відповідь на нього, як виявляється, була вже дана свого часу Ярославом Ісаєвичем, щоправда, у вигляді короткого припущення, яке, до того ж, стосувалося не появи Галшчиного імені та його пов'язання з київськими «школами», а спроби задавнення початку академічної історії до 1588—1589 рр.:

> Можливо, така концепція була реакцією на погляд, висловлений у § 19 петиції гетьмана і лівобережної козацької старшини 1763—1764 рр. Доводячи необхідність відкриття університету у Києві, автори петиції заявляли, що київські школи були засновані гетьманом Петром Конашевичем Сагайдачним як світський навчальний заклад. На цій підставі пропонувалося усунути

[34] Із 1720-х рр. якраз розпочалася боротьба Братського монастиря за свої володіння. Судові суперечки, що з більшою чи меншою інтенсивністю тривали аж до 1786 р., не могли не супроводжуватися зверненням до майнових актів обителі (див.: Мухин Н. *Киево-Братский училищный монастырь. Исторический очерк.* К., 1893. С. 146).

з Києво-братського монастиря ченців і перетворити академію на цілком світський університет. Твердження петиції, що під час заснування київських шкіл «не було монастиря, а лише братство» — помилкове, але, в основному, автори петиції мали рацію: викладачами Київської братської школи справді були світські люди, а не монахи. Монахи Києво-братського монастиря цій гетьманській петиції протиставили в 1765 р. свою записку, де намагалися довести, що з самого початку існування школа належала монастиреві, причому заснування монастиря і школи переносили на 1589 р. [35]

Як на мене, припущення дослідника цілком слушне і як гіпотеза придатне для пояснення факту появи імені Галшки Гулевичівни в академічній історії, тож спробую підкріпити його додатковими аргументами і власними міркуваннями. Спершу ще раз зупинюся на відповідному пункті складеного у 1763 р. і поданого Катерині II у 1764 р. прошенія гетьмана і шляхетства зі старшиною та контекстах, у яких воно лунало і відлунювало.

Отже, в петиції про відновлення старовинних прав українська сторона, серед іншого, порушила питання нових освітніх закладів:

К безсмертной вашего императорского величества славе, а к просвещению и пользе малороссийского народа весьма много служить может, ежели всемилостивейше указать соблагоизволите, по примеру находящихся в иностранных государствах университетов и гимназий и с такими ж привилегиями, завесть и в Малой России два университета и несколько гимназий [36].

У цих пропозиціях існуючій Академії не відводилося центральної ролі — на її території мав розміститися один із університетів після виселення ченців Братського монастиря і спорудження нових будівель для студентів та професорів. З огляду на пропоноване відкриття у Києві ще й четвертого, богословського, факультету з викладачами духовного сану під протекцією Київського митрополита (куратором решти факультетів був би гетьман), можна припустити, що його основою і мали стати могилянські «латинські школи». Окрім того, матеріальне забезпечення новоствореного закладу мусило здійснюватися коштом духовних маєтностей. Як уже зазначав Ярослав Ісаєвич, гетьман апелював до того, що київський навчальний заклад засновано його «антецесором» Петром Сагайдачним, а вже опісля — митрополитом Петром (Могилою). Понад те, «во время основания киевских школ [...] монастыря там не было, а было только братство, то есть такое место, где могли жить свецкие и духовные люди, приходящие для учения» [37].

Наскільки глибоко пропозиції гетьмана та козацької старшини могли стурбувати академічних професорів — ченців Братського монастиря?

[35] Ісаєвич Я. Д. *Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI–XVIII ст.* К., 1972. С. 62–63.

[36] *Прошение малороссийского шляхетства и старшин, вместе с гетманом, о возстановлении разных старинных прав Малороссии, поданное Екатерине II в 1764 году* // КС. 1883, № 6. С. 343–344.

[37] Там само. С. 344.

Прохання 1764 р. в концентрованому вигляді вказують на бажання гетьманської еліти мати відмінну від існуючої систему освіти на батьківщині. Не перевантажуватиму текст поодинокими свідченнями на підтвердження цієї добре відомої в історіографії тези [38]. Шляхетські голоси на підтримку змін добре фіксуються вже у 1750-х рр. [39]. Нагадаю лише, що тогочасні сильні світу виходили зі своїх практичних потреб та необхідності інакшої, ніж доти, освіти для кар'єрного зростання, а відтак, посилали синів навчатися в Росію чи за межі імперії. Більше того, у 1764 р. в самій Академії визнавали, що в її стінах «нине весма малое число имеется» дітей «разних господ» [40]. До того ж, як свідчили у навчальному закладі, ці юнаки досить вибірково підходили до програми і студіювали лише те, що вважали суголосним для своїх життєвих планів: «Многие из ных не для латинского, но единственно для немецкого и французского языков в Академию приезжают, почему некоторые из них латинскому языку и не обучались» [41].

Глибину зацікавлення тогочасної української еліти, себто трансформованої із козацької старшини шляхти [42], проблемою якісної освіти з одного боку, та невдоволення існуючою освітньою системою, з іншого, засвідчує підготовка наказів для створеної у 1767 р. Законодавчої комісії. Із десяти надісланих до неї текстів у семи йшлося про відкриття в Україні університету, кадетського училища та жіночого ліцею. Показово, що серед цих семи були також пропозиції київської, чернігівської та переяславської шляхти, тобто мешканців тих місцевостей, де функціонували Академія і колегіуми [43]. Стародубський наказ так описує якість освіти, що її давали три згадані заклади: «к большему просвещению разума человеческого и к получению других нужных для службы государственной и к пользе всеобщей наук суть недостаточны» [44]. Характерно, що

[38] Див., наприклад, лише кілька давніших статей: Грушевський О. *Зміни шкільної системи на Лівобережжі в XVIII в.* // Україна. Науковий трьохмісячник українознавства. 1924, кн. 1–2. С. 83 та наст.; Грушевський М. *Три Академії* // Київські збірники історії й археології, побуту й мистецтва. К., 1930, збірник перший. С. 7; Миловидов Л. *Проєкти університету у Києві у другій половині XVIII в.* // Там само. С. 296 та наст.

[39] Див., наприклад, репліку з Чернігівщини перших років гетьманування Розумовського: Речь «О поправлении состояния» Малороссии // КС. 1882, № 10. С. 124.

[40] *АиД. С. 108. № XII.*

[41] Там само. С. 68. № XII.

[42] Про українську еліту XVIII ст. детальніше див.: Зенон К. *Українська еліта у XVIII ст. та її інтеграція в російське дворянство* // Його ж. *Коріння ідентичности. Студії з ранньомодерної та модерної історії України.* К., 2004. С. 46–79.

[43] *Наказы малороссийским депутатам 1767 года и акты о выборах депутатов в Коммиссию сочинения уложения.* К., 1890. С. 6–7, 13–14, 40–41; Когут З. *Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини. 1760–1830.* К., 1996. С. 125–126.

[44] Цит. за: Петров Н. И. Введение // *АиД.* С. XVII та с. 18. № III. Про невідповідний часові рівень освіти, що не влаштовував лівобережне дворянство, див. також: Литвинова Т. *Освітні традиції дворянства Лівобережної України в другій половині XVIII – на початку XIX століття* // Схід–Захід: Історико-культурологічний збірник. 2005, вип. 7: Спеціальне видання. Університети та нації в Російській імперії. С. 52–63. Про застарілість існуючої освіти та невдоволення нею тогочасної еліти пише також професор Володимир Кравченко (див.: Кравченко В. *Університет для України* // Там само. С. 125–131).

серед укладачів наказів, де йшлося про відкриття університетів, траплялися неписьменні [45].

Окрім серйозності намірів українських можновладців реформувати чи взагалі ліквідувати Академію, київські церковні інтелектуали не могли ігнорувати й контексту, в якому такі плани будувалися. Тривожні для професорів репліки лунали у час, коли посилювалася нехіть до могилянських вихованців у Російській імперії. Як писав 16 червня 1763 р. до невідомої особи білгородський єпископ Йоасаф, прохаючи по прочитанні знищити листа: «Беда да горе! Всы тепер малороссияне везде в крайнем презрении» [46]. Ця репліка дуже влучно передає ставлення тогочасної царської влади до українського чорного духовенства, що не підтримувало політики Катерини II, зокрема секуляризації церковних маєтків, остаточно завершеної 1764 р. Хрестоматійним прикладом відкритого спротиву тут слугує доля ростовського митрополита Арсенія (Мацієвича) (арештований у 1763 р.). Більше того, у 1762 р. відбулася, як вважають, знакова подія, що визначила подальше ставлення Катерини II до ієрархів з Гетьманщини. 18 липня при розгляді одного з сенатських законопроектів на спільному засіданні Синоду й Сенату голоси «за» і «проти» чітко збіглися з етнічним поділом на єпископів-українців та владик-росіян: останні підтримували державні заходи, а перші виступили проти. Відтак імператриця почала віддавати перевагу «великоросам» при номінуванні на катедри, монастирські настоятельства тощо. Неприязнь до «малоросів» поширювалася й на Київську академію. Саме її вихованців Катерина II звинуватила в одному з листів у «ненасытном властолюбии» [47]. Після скасування гетьманства у 1764 р. вона радила в особливій інструкції новопризначеному президенту Малоросійської колегії графуРумянцеву звернути увагу на могилянські «школи». Слова імператриці засвідчують зовсім не поблажливе ставлення до навчального закладу:

> Не безизвестно, что обучающиеся богословию и определяющие себя здесь К чинам духовным в самых малороссийских училищах по развратным правилам римского духовенства заражаются многими ненасытного честолюбия началами [48].

Вже через рік у петиції Румянцева до імператриці йшлося про потребу забрати в єпархіальної влади Братський монастир з маєтностями і розмістити на його території університет [49]. Зрозуміло, що

[45] Див., наприклад: *Наказы малороссийским депутатам 1767 года.* С. 9.

[46] *АиД.* С. 44. № X.

[47] Смолич И. К. *История Русской Церкви. 1700–1917.* Ч. I. М., 1996. С. 199 та наст.

[48] Цит. за: Петров Н. И. *Введение // АиД.* С. VI.

[49] Миловидов Л. *Проєкти університету у Києві у другій половині XVIII в.* С. 301–302. За припущенням Лазаревського, Румянцев, попри пряме датування згаданого документа 1765 р., не міг укласти проект освітньо-інституційних змін у 1765 р. відразу по прибутті до Глухова за браком часу на ознайомлення зі станом справ, а зробив це пізніше, наприкінці 1760-х рр. (див.: Лазаревский Ал. *По поводу ста лет от смерти графа П. А. Румянцо-*

київські професори навряд чи знали зміст інструкції чи донесень сановника, однак вони не могли не відчувати небезпечних для себе настроїв, на що, до речі, вказують і щойно процитовані слова білгородського владики.

Втім, Київська академія намагалася оперативно реагувати на ці виклики та загрози. Зокрема відповіддю і на закиди щодо застарілого характеру навчання, і на державні секуляризаційні кроки, до яких прив'язувалася й реформа навчальних закладів у російських єпархіях (цим теж опікувалася Комісія по церковних маєтках [50]), стало запровадження нової інструкції 1763—1764 рр. Вона, серед іншого, включала окремі положення із проекту реформування російських єпархіальних шкіл (приміром, введення, хоча й у «німецькій школі», географії), а її автор, ректор Самуїл Миславський, у процесі підготовки документа заглядав до статутів іноземних академій, намагаючись наслідувати деякі практики, та рекомендував користуватися у навчанні виданими Академією наук, Московським університетом і Кадетським корпусом посібниками [51].

Інший хід, до якого вдалася могилянська професура, це залучення на свій бік київського генерал-губернатора Івана Глібова. Результатом перемовин стала доповідь Глібова імператриці. Микола Петров датував її часом подання — 1 лютим 1766 р. і загалом згадував саме під цим роком [52]. Однак архівна копія засвідчує, що документ був готовий уже 1765 р. [53] Отож це дає змогу з більшою вірогідністю припустити, що поштовхом до співпраці Академії й чиновника стала гетьмансько-старшинська петиція 1764 р. У тексті доповіді Глібова про клопотання «академіків» за Alma Mater не згадувалося жодним словом. Але вказівку на те, що саме вони водили рукою вельможі, дає вже порівняння академічної довідки 1765—1766 рр. з розлогою вступною частиною генерал-губернаторського докладу, де подається історія навчального закладу, а також опис його заслуг наприкінці,

ва // КС. 1896, № 12. С. 389—390). Однак, якщо взяти до уваги подібність пропозицій головного малоросійського адміністратора та українських прохань 1764 р., а отже — можливості лобіювання ним шляхетських інтересів, доказовість такого припущення видається сумнівною.

[50] Із Комісії по церковних маєтках було виділено дві комісії, що спеціально займалися долею духовної школи — 1763—1765 рр. та 1766 р. Показово, що душею першої був Григорій Миколайович Теплов, автор найранішого проекту заведення університету в Україні у Батурині (1760 р.), складеного для гетьмана Кирила Розумовського. Причиною відкриття такого закладу поміж іншим називалися невідповідність уже існуючих «шкіл» новим вимогам та брак добрих учителів (див. про комісії та проект Теплова: Петров Н. И. *Киевская Академия в царствование императрицы Екатерины II (1762—1796 гг.)* // ТКДА. 1906, № 7. С. 467—468; Миловидов Л. *Проєкти університету у Києві у другій половині XVIII в.* С. 299—300).

[51] Огляд інструкції див. у: Петров Н. И. *Введение* // *АиД.* С. XIII—XVI. Матеріали про укладення та затвердження інструкції у 1763—1764 рр. див. у: Там само. С. 50—112. № XII.

[52] Там само, с. 338—342. № XXXV; Петров Н. И. *Введение* // Там само. С. XI, XXI.

[53] ЦДІАК України. Ф. 59, оп. 1, спр. 4736. Арк. 1—6 зв.

що перегукується з одним із пунктів прохань представників Київської митрополії до Законодавчої комісії 1768 р.[54] На ці збіги звернув увагу свого часу ще Петров, який теж бачив співпрацю київських церковних інтелектуалів та російського вельможі[55].

Утім, не лише датування доповіді дозволяє пов'язати її появу з загрозливими для київських «шкіл» проханнями Розумовського та української старшини. На це також вказує зміст документа. Як мотивував Глібов, поштовхом до написання докладу став його службовий обов'язок, позаяк генерал-губернатор має сповіщати «о всих истинную ползу приносящих благоустроениях». Тож він наважується «о усмотренных по бытности [...] в Киеви обстоятелствах тамошней академии наук [...] краткое всеподданниише поднест объяснение». Затим викладено історію навчального закладу, котрий, як «по имиющимся в той академии писменным документам явствует», був заснований разом з монастирем ще 1588 р. Наступним роком у «літописі» КиївськихАтен фігурував 1615-й, коли ставропігійна обитель зі школою нібито перебувала у відомстві константинопольського патріарха. Ім'я Галшки при цьому не зазначене. Далі згадувався 1620 р. та єрусалимський патріарх Феофан, 1622 р. та Сагайдачний, як відновник розорених шкіл, і традиційні факти аж до 1742 р. та Єлизавети Петрівни, яка знову розпочала видачу 200 рублів на Академію.

Наступна частина доповіді кількома реченнями розповідає про зміст навчання, чисельність студентів, трохи детальніше — про недостатнє утримання викладачів та студентів і закінчується пунктом про заслуги навчального закладу:

> Из обучающихся в сей Академии студентов немалая часть с пользою к разным церковным нуждам употребляется, а имянно: в священники и диаконы, для проповеди слова Божия, во учители при разных епархиях для распространения наук, определяются в Кадетский Шляхетной Сухопутной Корпус в иеромонахи и иеродиаконы для наставления кадетов догматам православной веры, и посылаются к находящимся при чужестранных дворах министрам в капеляны, а прошлого году отправлен по указу иеромонах Ефрем Диаковский в Англию. Сверх того, берутся и в другия должности, сиречь: в переводчики разных языков и в медико-хирургическую науку, в которую пред несколькими годами по указу из Св. Синода взяты до ста, а в 761 году пятьдесят человек, из коих и ныне действительно немалое число при армии вашего императорского величества лекарями и подлекарями служат, а иные в чужие краи для совершеннаго обучения медицины отправлены были, из коих некоторые возвратясь в докторскую должность определены.

Із усього викладеного, як резюмував Глібов, можна побачити «скол давно Киево-Братская академия наук основана», які мала привілеї, її сучасний стан та «скудное» утримання, «и коликой напротив того от просвещения науками юношества империи вашего императорского величества происходит плод». Відтак, генерал-гу-

[54] Пор.: *Пункты от Киевской епархии.* С. 529.

[55] Петров Н. И. *Введение // АиД.* С. XI.

бернатор просив підтвердити привілеї навчального закладу, видавати на утримання викладачів та бідних вихованців хоча б таку суму, як Харківському колегіуму, заснувати для забезпечення навчальних потреб типографію, що друкувала б літературу різними мовами, а видання церковних книг пожалувати Лаврській друкарні.

Окрім цих пропозицій, другою йшла ще одна, яка виглядає прямою відповіддю на гетьмансько-шляхетські плани: Могилянську академію треба передати «для лучшаго возстановления и распространения наук в дирекцию киевского митрополита с киевским губернатором, ибо под защитою обеих науки всемирно лутче процвитат могли б», а не гетьмана та преосвященного, як пропонувалося у петиції 1764 р. Ще одна репліка з доповіді Глібова так само засвідчує, що перед її укладачами маячила загроза перетворення закладу на університет із чотирма факультетами. За словами російського чиновника, більша матеріальна підтримка не лише допомогла б професорам, стимулюючи «к лутшему их о учениках [...] попечению», а останніх до успішніших студій, «но и директорам способ подала б как к прибавлению еще двух факултетов математического и медицинскаго, так к выписанию искусных учителей нимецкого и францускогo языков» [56].

Окреслені вище деталі — незнання у XVIII ст. в Могилянській академії імені Галшки Гулевичівни як фундаторки до 1760-х рр. та загрозливий для навчального закладу час його першого пов'язання зі «школами» — дають підстави запідозрити, що, власне, тоді й було сконструйовано хрестоматійно відому нині історію заснування Київських Атен. Як саме це робилося — спробую відтворити далі. Насамперед ще раз нагадаю, що реалізація одного з положень петиції гетьмана та старшини 1764 р. цілком реально могла призвести до знищення чи кардинальної зміни існуючої Академії з її усталеними особливостями функціонування. Загроза не зникла навіть після ліквідації гетьманства: ні українська шляхта, ні імператорський престол не відчували сентименту до навчального закладу. Перші ще за гетьманування Розумовського обґрунтовували свої претензії на переінакшення Київської академії не лише раціональними мотиваціями, а й історичним прецедентом — посиланням на гетьмана Сагайдачного як засновника школи. Тож, пишучи на чергову вимогу «ізвєстіє» про «школи» у 1765 р., могилянські професори мали заперечити це твердження. Зіставлення чернеток історичної довідки та білового варіанта показує, що укладачі проводили серйозну «дослідницьку» працю. При цьому вони навряд чи могли віднайти випис Галшчиної дарчої з актових книг у монастирському архіві, позаяк вірогідність того, що цінний документ був десь там загублений серед кількох десятків майнових актів, які, до

[56] ЦДІАК України. Ф. 59, оп. 1, спр. 4736. Арк. 1–6 зв.; *АиД*. С. 338–342. № XXXV.

того ж, найімовірніше, зберігалися в одній скрині, вкрай низький. Скоріше всього, могилянці шукали витоки, читаючи тексти своїх попередників-інтелектуалів.

Перед укладачами, вочевидь, стояло два завдання — показати, що Академія існувала ще до Сагайдачного і що її фундували не козаки, їхня робота була достатньо масштабною. Про це свідчить хоча б включення до історичної пам'яті королівського привілею 1629 р. — документа, що його, схоже, могилянці раніше не знали. Принаймні, він не внесений до переліку пожалувань та надань Братському монастиреві, який наводить підтверджувальна царська грамота 1694 р., що складалася на відповідне прохання з Києва [57], та не згаданий у першій довідці 1740 р. Привілей не фігурує і серед переданих 1786 р. із обителі до Київської казенної палати оригінальних «кріпостєй», що згодом потрапили до Київської духовної академії: на це вказує пізніший реєстр братських монастирських актів, що збереглися до 1837 р.[58]. Відтак, його копію, найімовірніше, треба було отримати у Варшаві. Зробити це було не так і важко, зважаючи на те, що при варшавській резиденції російського дипломатичного представника постійно перебував як священик хтось із киян, колишніх вихованців Академії. Від літа 1765 р. та упродовж перших місяців 1766 р. у Варшаві також проживав «по дѣлу останковъ благочєстія стаго» білоруський архієпископ, колишній могилянський ректор Георгій Кониський, який, зокрема, шукав там документи XVI ст., потрібні для мотивації захисту прав православних у Речі Посполитій. Тож владика цілком міг здобути та переслати у Київ копію привілею 1629 р., тим паче, що відомо про його листування з київською катедрою. Георгій прохав розшукати у великих монастирях митрополії документи, які б допомогли у відстоюванні благочестя (наприкінці грудня 1765-го та на початку 1766 р. це було зроблено). Цей факт, між іншим, вартий уваги ще й тому, що пошуки у Братському монастирі могли допомогти «академікам» у збагаченні їхніх знань про власне минуле. Зокрема у квітні 1766 р. з Богоявленської обителі білоруському преосвященному, серед іншого, надіслали ***«Фундаменту»,*** з якої черпали інформацію про протистояння Могилянського та єзуїтського колегіумів у Києві у 1647—1648 рр. укладачі історичної довідки 1766 р.

Поміч у вирішенні першої проблеми — доказі заснування Академії до Сагайдачного — скоріш усього була знайдена у тексті Густинського літопису. Тут під 1588 р. оповідається про приїзд у «землю Рускую» та прийом з великою честю константинопольського патріарха Єремії, а під 1589 р. — про заснування вселенським владикою церковних братств: «Еще же хотя обновити любов апостолскую, ус-

[57] *Памятники, изданные Временною коммиссиею для разбора древних актов.* К., 1846. Т. 2. [далі — *Памятники*]. С. 286—316.

[58] ІР НБУВ. Ф. 160, спр. 2996. Арк. 124—127 зв.

тавляше по местам братства церковные, во Львове же и в Вилне ставропигия устави, их же потом кролеве привилеями своими ствердиша»[59]. Думку про те, що професорів надихало саме це джерело, підкріплює і покликання у одній із чернеток на рукописну історію Нестора, а також інший факт. Відомо, що 1764 р. за велінням митрополита Арсенія (Могилянського) у Києві переписували «Нестора» під назвою «История российского або славенского народа лиц и дел знаменитших с обстоятелства прочиих к ным прислушающих вещей». Микола Петров, вочевидь цілком слушно, ідентифікував цей текст не з давньоруським, а з Густинським літописом[60]. Із процитованої літописної згадки «додумати» заснування приїжджим патріархом братства й у Києві було вже нескладно.

Підказку для розшифрування ймовірного шляху вирішення другого завдання дає сама історична довідка 1766 р. Як уже зазначалося, перелік доданих до неї документів — «О привилегиях королевских и высочайших грамотах государственных, Академии Киевской жалованных» — відкриває привілей Зигмунта III 1629 р. Укладачі «історії» 1773—1774 рр. так само вказували на нього як аргумент на підтвердження Галшчиного дару:

> Что же первоначалная надача послѣдовала на фундацію братства, школы и прочого от Галшки Гулевичовны Лозкиной, маршалковой мозирской, о томъ доказываетъ привилій Жикгимонта Третого, короля полского и шведского, 1629 году іюня 19 данный[61].

Прикметно, що, наводячи у 1766 р. зміст королівського привілею, академічні «історики» точно передали його суть: Галшка Гулевичівна надала частину своїх маєтків, не підлеглих міській юрисдикції, на братство милосердя за регулами св. Василія та на шпиталь для убогих, старих і покалічених світських і духовних осіб та спорудження при ньому церкви[62]. Про «школи» тут взагалі не йшлося, однак укладачі «ізвєстій» другої половини XVIII ст. ставили знак рівності між існуванням братства та функціонуванням при ньому навчального закладу. Окрім того, могилянцям було легко зв'язати все докупи, бо понад століття тому привілей 1629 р. вже було потрактовано як наданий саме Братському монастиреві. Зробив це Сильвестр Косів, який у полемічній брошурі ***«Exegesis»*** (1635 р.) писав:

---

[59] *ПСРЛ.* СПб., 1843. С. 369—370.

[60] Петров Н. И. *Введение // АиД.* С. IX—X. Про видавання Густинського літопису за твір Нестора у XVII ст. згадано у: Толочко П. *«Русь» очима «України»: в пошуках самоідентифікації та континуїтету //* Сучасність. 1994, № 1. С. 116.

[61] ЦДІАК України. Ф. 168, оп. 2, спр. 6. Арк. 2.

[62] *АиД.* С. 245. № XXVI. Цей привілей опублікований: *Памятники.* С. 86—92. Його внесення до Метрики слугує переконливим аргументом достовірності документа (див.: *Руська (Волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства). 1569—1673.* К., 2002. С. 662. № 13 (*«Привилеи на шпитал в Києве релии кгрецькое»*) (Книга РМ 25; зберігається у Російському державному архіві давніх актів (ф. 389, оп. 1, спр. 211). Я користувався мікрофільмом справи: ЦДІАК України. КМФ-36, оп. 1, спр. 211. Арк. 26 зв.)

A za fundament sobie położ przywiley, dany manastyrowi naszemu Bratckiemu w Kiowie od naiasnieyszego Zygmunta Trzeciego, nie na insze iakie bractwo, tylko na bractwo miłosierdzia: zaś więtsze być nie może, iako nieuymieiętnych nauczyć [63].

Ототожнюючи початок функціонування братства зі стартом діяльності навчального закладу (на думку Голубєва, це неправильно: братство виникло кількома місяцями раніше) [64] та знаючи про привілей 1629 р., могилянські професори могли без особливих зусиль з'ясувати ім'я фундаторки. Ця особа якраз підходила для вирішення другого завдання, адже Галшка походила зі шляхетського роду і не мала жодного відношення до Сагайдачного та козаків.

Важче пояснити, чим керувалися укладачі довідки, обираючи 1615 р., оскільки вони не подали у 1766 р. ніяких відсилок на документи, що містили б цю дату. Навряд чи їм були відомі ті тексти, на які згодом посилалися історики, аби підтвердити правомірність такого датування: приміром, на проект універсальної унії митрополита Вельяміна Рутського (близько 1618—1619 рр.), де сказано, що великою перешкодою цим планам «iest nowe Bractwo, przede trzema laty od schismatykow zaczętę w Kiiowie bez przywieleiu Króla Imsci»[65]. Здогадно, професори знали упис братства: його найдавніша фіксація у відомому сучасним дослідникам варіанті датується 4 січнем 1616 р. [66] Проте залишається незрозумілим, чому цей документ не фігурує у вервечці фактів академічної історії (втім, як показує порівняння чернеток та білового варіанта «історії», до останнього включено не всі відомі джерела).

Якщо припустити, що дарчу скомпонували у XVIII ст., то на свої місця стають окремі згадані у ній деталі, які з перспективи реалій початку XVII ст. видаються сумнівними. Зокрема у дарчій суму застави визначено у 10 тис. золотих, що станом на 1615 р. виглядає астрономічною, зате вона цілком контекстуальна цінам 1760-х рр. Коли у 1760-х рр. Академія споруджувала нову бурсу, то купила у дружини полковника Кононовича двір із дерев'яною житловою та господарською забудовою на не надто зручному через можливі Дніпрові розливи місці за 730 рублів, себто десь 3650 золотих[67]. Натомість двір Михайла Зуба обійшовся навчальному закладу лише у

[63] *Архив Юго-Западной России.* К., 1914. Ч. I. Т. VIII. Вып. 1: *Памятники полемики православных южно-руссов с протестантами и латино-униатами в Юго-Западной Руси за XVI и XVII стол.* [далі — *Памятники полемики*]. С. 446.

[64] Голубев С. *История Киевской духовной академии.* Выпуск первый: *Период до-могилянский.* С. 46, 77, 147—152.

[65] *Акты исторические и юридические* // Основа. Южно-русский литературно-ученый вестник. 1861, № 8. С. 76. Публікатори не змогли точно датувати проект, пропонуючи як можливий 1626 р. («1626?»). Див. його згадку та інакше раніше датування у: Голубев С. *История Киевской духовной академии.* Выпуск первый: *Период до-могилянский.* С. 14—15.

[66] Див.: Там само. С. 148.

[67] Про золотий та його співвідношення з рублем у XVIII ст. див.: Зварич В. В. *Нумізматичний словник.* Львів, 1972. С. 67—69.

80 рублів (400 золотих). Однак площа цих ділянок була недостатньою для бурси, бо до неї долучили ще й подарований Лаврою двір. Вартість землі перевищували інші витрати: додатково на будівельні роботи (вартість матеріалів і оплата праці майстрів) використали ще 4393 рублі 37 копійок (приблизно 22 тис. золотих). При цьому окремі матеріали, приміром вапно, купувалося не в Києві, а у Чернігові, де воно було майже вдвічі дешевшим. Звісно, Академія споруджувала хоча й дерев'яну, однак велику будівлю з 12 кімнатами («ізбами») та 4 сіньми [68]. Набагато скромніша житлова кам'яниця могла бути дешевшою. Утім, як бачимо, на 1760-ті рр. купівля великого за розмірами пляцу на Києво-Подолі (що міг би умістити монастир, школу та «гостинницю странников духовних», адже йшлося про дар «собственного свого двору с всею усадбою и со всіми приналежностми онаго») та його забудова обраховувалися якраз на тисячі золотих.

Орієнтовно такі самі ціни були на той час і в Речі Посполитій. Так, у 1770— 1780-х рр. шляхетський дворик у передмісті Львова, що, як правило, складався із житлового, найчастіше дерев'яного, будинку на обгородженому дерев'яним парканом чи муром із в'їзною брамою подвір'ї та господарської забудови міг коштувати і більше ніж 10 тис. золотих [69].

Очевидно, подальше вивчення історії дарчої Гулевичівни та контекстів, у яких вона фігурує, наблизить дослідників до з'ясування ролі цієї жінки у заснуванні київських «шкіл». Цілком можливо, що й моя версія про компонування історії навчального закладу з присутнім у ній іменем Галшки аж у XVIII ст. буде заперечена. Загроза ліквідації закладу, що стимулювала активні пошуки фактів із минулого, могла привести до віднайдення нових документів і глибшого занурення у джерела. Доказом на користь такої версії є той факт, що у 1765—1766 рр. «академіки» справді краще знали власну початкову історію та оперували ширшим колом текстів, які про неї сповіщали, ніж кількома десятиліттями раніше.

З іншого боку, можна спробувати пояснити замовчування в Академії імені Галшки як фундаторки «шкіл» аж до середини 1760-х рр. тим, що до цього братський навчальний заклад не вважався пагоном, з якого почалося багатолітнє буяння Київських Атен. Щоправда, таке припущення мені здається малоймовірним. Зокрема, воно вимагає пояснення, чому в могилянських «училищах» першої половини XVIII ст. виключили із ланцюжка фактів історичної пам'яті братську школу. Адже у XVII ст., принаймні на самому початку

[68] *АиД.* С. 204, 213, 216–218. Детально про спорудження бурси див.: Задорожна О. Ф. *Етапи будівництва «великої бурси» та побутові умови проживання в ній студентів* // Наукові записки НаУКМА. 2004, т. 35: Київська Академія. С. 37–39.

[69] Фелонюк А. *Зі спостережень над функціонуванням двориків на передмістях Львова XVIII ст.* // Дрогобицький краєзнавчий збірник. 2006, вип. 10. С. 263–264.

функціонування колегіуму в Києві, його витоки пов'язувалися з братським закладом. Так, Сильвестр Косів у вже згаданій праці ***«Exegesis»*** зазначав, що «te szkoły, w ktorych teraz uczymy, przed tym zawsze były y są u nas in possessione, gdyż był nad nimi przed tym rektorom Smotryski [1619-1620. - *М. Я.],* Kassyan [1620-1624. - *М. Я.]* y inszy, ktorzy po łacinie uczyli sine interruptione aż do nas» [70].

Хоч як би там було, доводиться констатувати, що в Академії досить довго не проводили урочистих зібрань у пам'ять Галшки Гулевичівни, а розлога санкція акта, приписаного її доброчинності, що була спрямована проти порушників фундації, у 1760-х рр. звучала якнайактуальніше.

***

Насамкінець торкнуся проблеми можливості перевірки існування у Братському монастирі та Академії випису Галшчиної дарчої із актової книги. Якщо вірити могилянським історичним довідкам 1766-го та 1774 років, під рукою їх укладачів таки існувала «подлінна урядова випісь». Повище я вже висловлював сумнів у раптовості її появи. Цікаво, що дослідники не намагалися прослідкувати подальшудолю манускрипту. Висловлювалися лише загальні припущення про його знищення під час великої пожежі 1780 р., від якої постраждала бібліотека, а відтак, скоріше всього, й архів, що міг зберігатися поруч. Публікуючи у XIX ст. в ***«Памятниках»*** документи про могилянське минуле (серед них і Галшчину дарчу), укладачі в передмові так пояснювали, чому вони користувалися копією:

> Не многие из этих памятников сохранились в подлинных списках: потому что войны, непрерывно продолжавшияся в XVII веке, и неоднократные пожары, которым подвергся Киево-Братский монастырь, истребили большую часть рукописей [71].

На пожежу 1780 р. як вірогідну причину втрати, зокрема, й випису з книг 1615 р., вказував і Ярослав Ісаєвич [72]. Подібні припущення перекреслює голос із самої Академії. Як уже зазначалося, у травні 1781 р. братський архімандрит і ректор надіслав у духовну консисторію чергове коротке «ізвєстіє» про монастир і навчальний заклад, де про виписку йшлося не в минулому, а у теперішньому часі: «изъ выписки подлинной урядовой земскихъ кієвскихь книгъ въ Кіевo-Братскомъ мнстрѣ имиющєйся явствуєтъ [...]» [73]. Щоправда, увагу привертає шаблонність цієї фрази та текстуальна близькість довідки до «історії» 1766 р. Якщо дійсно припустити лише повторення напи-

[70] *Памятники полемики.* С. 445.

[71] *Памятники.* С. 1.

[72] Ісаєвич Я. Д. *Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI–XVIII ст.* С. 63.

[73] ЦДІАК України. Ф. 127, оп. 1020, спр. 5015. Арк. 29.

саного раніше зразка за умови втрати оригінального манускрипту, то матимемо яскравий приклад ставлення в «школах» до укладання таких відомостей, коли можна було писати, не боячись перевірки. Якщо ж цю версію відкинути, то залишається припустити, що випис зберігався в монастирі й після 1780 р. Таку думку підкріплює той факт, що решта подібних майнових актів полум'я пережили, а зберігання Галшчиного окремо від інших видається вкрай малоймовірним. Зрештою, у донесенні ректора київському митрополиту про пожежу в монастирі 24 лютого 1780 р. про архівні втрати не повідомлялося. Йшлося лише про загорання настоятельських келій та бань трапезної церкви: «а притомъ находившаясь на той жє церкви въ горѣ подъ вєрхними сводами, академическая на разныхъ языкахъ библіотека, состоявшая изъ 8632 книгъ, такожъ и начальничєскіе кєліи, совсѣмъ погорѣли» [74]. Відтак, дослідники таки мають шанс полювати за документом далі. Мої спроби відслідкувати можливу долю «подлінной виписі» 1615 р. (якщо така справді існувала) привели до наступного результату.

Якщо припустити, що оригінальний випис дарчої Галшки не загинув у вогні 1780 р., то через шість років, після секуляризаційної реформи, він разом з іншими майновими документами Братського монастиря мав потрапити до Київської казенної палати. Наразі мені не вдалося віднайти реєстру привілеїв, грамот, купчих, тестаментів тощо, які того року обитель передала новому зберігачеві. Шукати серед матеріалів Казенної палати довелося на рівні перегляду описів справ. Виявлені кілька дотичних документів (рапорти), що, судячи із заголовків, здогадно могли пролити світло хоча б на те, скільки актів вилучили із монастиря (зіставлення їх кількості із числом внесених до відомого пізнішого реєстру вказало б на втрати чи їх відсутність), для перегляду дослідниками наразі недоступні [75]. Запис у реєстрі вхідних паперів за 1786 р. про передачу до палати 25 липня «Киево-Братского училищного монастыря [...] писменных дил чрез иеромонаха Феоктиста» також не інформує про кількість справ і не деталізує, про які власне папери йдеться [76].

У 1837 р. забрані з обителей документи передали з казенного відомства до бібліотеки Київської духовної академії. Тоді ж понад 200 актів вилучили до Імператорської публічної бібліотеки. Згодом

---

[74] Там само, спр. 4841. Арк. 1.

[75] Фонд Київської казенної палати нині зберігається у Державному архіві Київської області [ДАКО], і його справи зареєстровані більш ніж у 200 описах. Згадані мною документи описані у другій половині другої сотні, а для дослідників доступні поки що лише справи із перших 28 описів. Належне упорядкування наступних одиниць зберігання, відтак, може продовжуватися ще роками.

[76] ДАКО. Ф. 280, оп. 1, спр. 33а. Арк. 37. Не можна стовідсотково твердити, що йдеться саме про передачу «кріпостей». Не виключено, що це могли бути якісь незакінчені судові справи. Зокрема того ж таки дня опис подібних «дел» представив у палату Київський Пустинно-Миколаївський монастир (Там само. Арк. 36 зв.).

іще частину відібрала для публікації Петербурзька археографічна комісія (втім, їх було повернуто назад). У складеному в 1870-х рр. Миколою Петровим реєстрі майнових актів Братського монастиря, що зберігалися тоді в Духовній академії, випису дарчої немає [77]. Отже, він або взагалі не потрапив до навчального закладу, або ж був вилучений до Росії. Останнє припущення, як показано нижче, можемо відкинути.

Від 1837 р. в бібліотеці Академії діяв окремий опис переданих із Казенної палати монастирських справ. У ньому робилися також відповідні позначки, що вказували на вибуття актів. Цей реєстр у складі фонду професора Степана Голубєва, котрий, як відомо, досліджував історію Видубицької обителі, зберігся до сьогодні, проте лише наполовину — із 95 аркушів наявні 49 [78]. Однак, попри значну втрату опису, що не дає змогу ідентифікувати всі вибулі документи, є підстави твердити, що з Києва документ (якщо такий існував) не вивозили. На це вказують дані іншого переліку.

Під час передачі актів із казенного відомства до академічної бібліотеки в 1837 р. у Київській палаті зробили опис усіх монастирських паперів. Серед реєстру документів Богоявленської обителі випис Галшчиної дарчої відсутній [79]. Отож він не потрапляв до Духовної академії і не міг бути вивезений до Росії. Зрештою, на його відсутність серед російської частини вилучених із Києва матеріалів вказує її детальний опис [80].

Коло пошуків «подлінной випісі», відтак, звужується до меж Києва. Без відповіді залишається запитання, чи залишав акт монастир взагалі. Якщо ні — матимемо зайвий аргумент для сумнівів щодо його існування. Якщо ж він таки потрапив до Казенної палати, то куди зник? Цілком можливо, що незадовільні умови зберігання монастирської документації між 1786 та 1837 рр. могли стати причиною втрати випису. Принаймні відомо, що у той проміжок часу частина матеріалів зітліла [81]. У 1790 р. їх у чотирнадцяти скринях перемістили на зберігання до магістрату, позаяк Казенна палата розміщувалася у дерев'яній будівлі. Проте коли 1808 р. війт передавав документи через відсутність місця до Комісії для управління міськими прибутками та витратами, йшлося вже про дев'ять

[77] Петров Н. *Описание рукописей Церковно-Археологического Музея при Киевской Духовной Академии.* Вып. 1. К., 1875. С. 160, 174–178.

[78] ІР НБУВ. Ф. 194, спр. 104. Принагідно висловлюю щиру подяку співробітниці Інституту рукопису Світлані Сохань за консультацію та вказівку на цей і наступний реєстри.

[79] ІР НБУВ. Ф. 160, спр. 2996. Арк. 124–127 зв.

[80] Курдюмов М. Г. *Описание актов, хранящихся в архиве Императорской Археографической коммиссии* // Летопись занятий Императорской Археографической коммиссии за 1904 год. Вып. 17. СПб., 1907. С. 1–34.

[81] Там само. Арк. 1 зв. – 2, 6.

скринь [82]. Від 1811 р. акти навіть «без поверки против описи» перемістили до кам'яної комори Київського казначейства [83].

Як бачимо, відстежити долю одного документа у цих передислокаціях усього масиву доволі складно. Втім, одна зачіпка все ж таки є: відомо, що переміщення матеріалів у 1790 р. супроводжувалося їх звіркою з реєстром [84]. Отож не виключено, що виявлення цього опису, який міг відкластися у фондах приймаючої інституції, допоможе у пошуку відповіді на запитання, чи залишав випис мури обителі, адже про втрати документів між 1786 та 1790 рр. невідомо.

Про прийняття у 1790 р. актів та їх перевірку за описом рапортувала Київська міська дума. Проте ні в її фонді, ні серед матеріалів Київського магістрату виявити згаданий реєстр не вдалося [85]. Тож цю статтю доведеться закінчувати достатньо песимістичним припущенням: як видається, дослідникам так і не пощастить на власні очі побачити «подлінной випісі» дарчої Галшки Гулевичівни 1615 р., у якій нібито йшлося, серед іншого, про заснування школи.

Maksym Yaremenko

MEMORY ABOUT HALSUKA HULEVYCHIVNA IN KYIV MOHYLA ACADEMY IN THE EIGHTEENTH CENTURY: RECALLING OR INVENTION?

The article addresses to the analysis of the memory about Halshka Hulevychivna in Kyiv Mohyla Academy in Eighteenth century. According to the author the study of the question helps in the solving problem about authentic or forgery of the donation act of 1615. Research deals with the contexts in which the first mentioning of the noble lady as school 's founder was appeared and following the destiny of the donation 's document.